

Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied
Slovenský komitét slavistov
Zemplínske múzeum v Michalovciach

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

- © Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
- © Slovenský komitét slavistov
- © Zemplínske múzeum v Michalovciach
- © Институт славяноведения Российской академии наук
- © Кирило-Методиевският научен център към БАН

EDITORI A VEDECKÍ REDAKTORI

Doc. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.
Doc. Dr. Elena S. Uzeňova, CSc.
Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD.

RECENZENTI

Prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.
Prof. PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD.

TECHNICKÁ REDAKCIA

Mgr. Juraj Molčányi

Publikácia vyšla s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

Zborník je súčasťou riešenia výskumných úloh bilaterálneho grantového projektu APVV Cyrilo-metodské kultúrne dedičstvo a národná identita Bulharov a Slovákov (SK-BG-0021-10) a grantových projektov VEGA: Slovensko-slovanské kontexty písomníctva pod Karpatmi (2/0013/2013-2016), Ľudová próza v cyrilských rukopisných zborníkoch 18.-19. storočia. (2/0012/2013-2016).

ISBN 978-80-89489-11-4
EAN 9788089489114

Peter Žeňuch – Elena S. Uzeňová – Katarína Žeňuchová (eds.)

Jazyk a kultúra na Slovensku
v slovanských a neslovanských súvislostiach

Bratislava 2013

Autori monotematického súboru šúdií

- Prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity,
Slovenská republika
- Doc. Vladislav Grešlík, ArtD., Filozofická fakulta Prešovskej univerzity,
Slovenská republika
- Доц. Др. Жанна Янковская, к.фил.н., Національний університет
«Острозька академія», Ukrajina
- Mgr. art. Ladislav Kačic, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v Bratislave,
Slovenská republika
- Doc. Mgr. Jaromír Krško, PhD., Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici,
Slovenská republika
- Mgr. Lucia Luptáková, PhD., Fakulta humanitných vied UMB v Banskej Bystrici,
Slovenská republika
- SEODr. PaedDr. Šimon Marinčák, PhD., Centrum spirituality Východ Západ
Michala Lacka TU v Košiciach, Slovenská republika
- Др. Бойка Мирчева, Кирило-Методиевският научен център към БАН, София,
Bulharsko
- Проф. Др. Светлина Николова, Кирило-Методиевският научен център към БАН,
София, Bulharsko
- Доц. Др. Лілія Підгорна, к.фил.н., Львівський національний університет ім.
Івана Франка, Ukrajina
- Др. Анна Плотникова, др.фил.н., Институт славяноведения РАН в Москве,
Ruská federácia
- Dr. habil. Bernadett Puskás, PhD., Nyíregyházi Főiskola Bölcsészettudományi
és Művészeti Kar Vizuális Kultúra Intézet, Maďarsko
- Mgr. Svetlana Šašerina, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v Bratislave,
Slovenská republika
- ThLic. Andrej Škoviera, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v Bratislave,
Slovenská republika
- Проф. Др. Іна А. Швед, др.фил.н., Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С.
Пушкіна, Bielorusko
- Doc. Dr. Elena S. Uzeňova, CSc., Институт славяноведения РАН в Москве,
Ruská federácia
- Др. Марина М. Валенцова, к. фил. н., Институт славяноведения РАН в Москве,
Ruská federácia
- Mgr. Michal Vašíček, Slovanský ústav AV ČR v Prahe, Česká republika
- Mgr. Svorad Zavarský, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v Bratislave,
Slovenská republika
- Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v Bratislave,
Slovenská republika
- Mgr. Katarína Žeňuchová, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v Bratislave,
Slovenská republika
- Doc. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v Bratislave,
Slovenská republika

Obsah

Predslov.....	7
Úvod.....	8
<i>Peter Žeňuch</i> Slovensko-slovanské dimenzie duchovnej kultúry Slovenska	11
<i>Júlia Dudášová-Kriššáková</i> Celokarpatský dialektologický atlas v kontexte karpatskej lingvistiky.....	31
<i>Анна Плотникова</i> Карпато-балканские исследования в Российской академии наук.....	51
<i>Elena S. Uzeňova</i> Slovenská ľudová tradícia v kontexte terénnych etnolingvistických výskumov Karpát a Balkánu.....	59
<i>Jaromír Krško</i> Odras multietnicity karpatského regiónu v slovenskej hydronymii	69
<i>Michal Vašíček</i> Lexikální databáze jihokarpatských dialektů Ivana Paňkevyče.....	79
<i>Марина М. Валенцова</i> Специфика словацкой демонологии в контексте общности карпатских мифологических представлений.....	87
<i>Лілія Підгорна</i> Слов'янська народна демонологія: паралелі, інтерпретації	95
<i>Іна Швед</i> Фальклорная сімволіка беллага колеру: славацка-беларускія паралелі.....	105
<i>Lucia Luptáková</i> Jazykovo-kultúrne vzťahy v (slovanskej) anojkonymii. Farba v terénnych názvoch Karpát a Tatier	127

<i>Жанна О. Янковська</i> Трансформація символіки фольклорних та етнобуттєвих смислів у літературу як форма стилістичної естетизації тексту (на прикладі української романтичної прози першої половини ХІХ століття)	131
<i>Katarína Žeňuchová</i> Ludová medicína medzi lekárskou vedou, náboženstvom a mágiou Na príklade dvoch cyrilských rukopisných pamiatok z 18. storočia z Michaloviec	145
<i>Svetlana Šašerina</i> Dva ugljanske rukopisy evanjeliových ponaučení, výkladov a exempli	155
<i>Svorad Zavorský</i> Otia Bachmegeieiana od Štefana Pavla Báčmedeiho (Trnava 1733) – významné literárne spracovanie náboženskej konverzie	161
<i>Светлина Николова</i> 863 год: создание славянской письменности и болгарская письменная культура.....	167
<i>Бойка Мирчева</i> За късните преписи на службата за Константин-Кирил Философ.....	181
<i>Peter Zubko</i> Kult sv. Cyrila a Metoda v hagiografickej zbierke Acta sanctorum	187
<i>Andrej Škoviera</i> Sedmopočetníci ako svätci – ich hodnoty a aktuálnosť	195
<i>Bernadett Puskás</i> Термин «карпатский регион» – вопрос самоопределения в сфере сакральной культуры	203
<i>Šimon Marinčák</i> Vplyv folklórnej a duchovnej piesne na interpretáciu liturgických spevov východnej cirkvi na Slovensku	221
<i>Ladislav Kačič</i> Pôsobenie jezuitov, františkánov a piaristov v hudbe na východnom Slovensku v 17. a 18. storočí.....	231
<i>Vladislav Grešlik</i> Chrám a ikony sv. Bazila Veľkého na východnom Slovensku	239

Predslov

Poznanie histórie, poznanie svojich koreňov je významným predpokladom budovania úcty a hrdosti k sebe, k svojmu národu, k vlasti i k rodnému kraju. Preto je aj dnes dôležité zaoberať sa touto problematikou, jej skúmaním z rôznych uhlov pohľadu i propagáciou tak v prostredí vedeckej obce ako aj medzi laickou verejnosťou.

Hlavne preto my, Michalovčania, vítame a podporujeme ľudí i podujatia, ktoré k tomu prispievajú, a hlavne preto sme uvítali a podporili myšlienku nášho vzácného rodáka prof. PhDr. Petra Žeňucha, DrSc., riaditeľa Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV, zorganizovať v michalovskom Zemplínskom múzeu medzinárodnú vedeckú konferenciu *Jazyk a kultúra na Slovensku v slovanských a neslovanských súvislostiach*.

Veľmi nás teší, že tento náš spoločný príspevok k 1150. výročiu príchodu Konštantína a Metoda na naše územie, môžeme aj s odstupom času hodnotiť ako vydarený. Vďaka Slavistickému ústavu Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied sa v Michalovciach zišli významné vedecké osobnosti a zazneli ich hodnotné odborné príspevky, ktoré nás všetkých utvrdili v tom, že Slovensko a aj jeho východná časť má bohatú kultúrnu minulosť a že pocit malosti, ktorý sa nás občas zmocňuje, nesúvisí a ani nemôže súvisieť s nedostatkom spomínaných historických kultúrnych hodnôt.

Veľmi sme radi, že príspevky, ktoré na tejto konferencii odzneli, sa formou tohto zborníka môžu dostať aj k ďalším záujemcom o poznávanie tejto problematiky a že i vďaka tomu všetkému sa Michalovce opäť pozitívne zviditeľňujú.

Všetkým záujemcom o spoznávanie skutočností, ktoré sú obsahom tohto zborníka, želim, aby v nich našli, okrem iného, aj veľa uspokojenia a inšpirácií do ďalšej práce.

Viliam Zahorčák
primátor mesta Michalovce

Úvod

Základný výskum v oblasti slovanských i neslovanských dimenzií slovenského písomníctva a duchovnej kultúry sa na Slovensku realizuje v celom rade interdisciplinárne a komplexne formulovaných vedeckovýskumných zámerov. Jednotlivé vedeckovýskumné priority sú naformulované už v programe jazykovedného slavistického výskumu¹ a opätovne sa otázky udržateľnosti projektovaných interdisciplinárnych slavistických výskumných priorít prediskutovali na Prvom kongrese slovenských slavistov v roku 2011.²

Ukázalo sa, že v období zintenzívnenej integrácie európskeho priestoru prioritou je poznávanie národnej kultúry ako neoddeliteľnej zložky európskeho kultúrneho priestoru. Z uvedeného dôvodu je interdisciplinárny základný výskum národného prostredia v kontexte vied o kultúre a jeho napojenie na širší európsky kontext prirodzený, lebo systematizuje obraz širšieho celku; všetky zložky kultúry pôsobia a uplatňujú sa nielen v národných, ale predovšetkým v širších kultúrnych, historických i jazykových súvislostiach slovanského i európskeho kultúrneho areálu.

Hoci diachrónne aspekty continuity a identity slovanských a neslovanských dimenzií slovenského písomníctva a kultúry sú v rámci integrujúcej sa európskej spoločnosti zafinované, predsa nie sú uspokojivo vysvetlené. Mnohostranné slovenské i neslovanské vzťahy slovenského písomníctva s inými kultúrami sa prirodzene vnímajú ako súčasť európskej kultúry. Tento prirodzený rozmer slovenskej kultúry a písomníctva však treba bližšie osvetliť výskumom našej kultúry ako pevnej a formujúcej súčasti európskej identity už od najstaršieho obdobia dejín a kultúry Európy. Uplatňovanie sa a rozvoj zložiek národnej kultúry odzrkadľuje tak nielen vývin národa, ale utvára podmienky pre poznávanie širších prirodzených i racionálne integrovaných kontextov.

V dejinných procesoch sa opakovane a systematicky možno stretať so sprítomňovaním, pripodobňovaním alebo hľadaním analógií historického vývinu v súčasnom, aktuálnom stave spoločnosti. Dobré to možno dokumentovať napríklad v zlomových momentoch, ktoré významne pôsobia na jej vývin. S odstupom času takéto vnímanie skutočnosti môže pod tlakom „modernosti“ podľahnúť relativizácii. A tak sa v záuj-

¹ Doruľa, J.: Program jazykovedného slavistického výskumu na Slovensku. In *Slavica Slovaca*, 1989, roč. 24, č. 3, s. 201-210.

² Žeňuch, P. (ed.): *Slovenská slavistika včera a dnes*. Bratislava: Slovenský komitét slavistov / Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2012. 268 s.

me zjednodušovania či objektivizovania aktuálnych spoločensko-politických schém môžu výsledky výskumov kultúrnych dejín rozptýliť v procese integrácie či globalizácie. O tejto skutočnosti hovoril už Anton A. Baník, keď poukázal na tri základné a vzájomne odlišné a v napätí existujúce sféry našej spoločnosti: náboženskú, kultúrnu a civilizačnú.³ Jednotlivé tieto skutočnosti zadefinoval na príklade aktívnej selekcie faktov, ktorými dokázateľne vedome možno zvýšiť vybranú výpovednú hodnotu rozlične postavených tvrdení. Hoci tento model Baník vníma ako príklad pri interpretácii slovenského konfesionalizmu, rovnako platí ako príklad cielenej pauperizácie slovenského vedeckého poznávania, v ktorom dominuje namiesto synergického vedecovýskumného programu.⁴ Identita národa ako kultúrno-historického spoločenstva sa postupne s istou dávkou prezumpcie tolerantnosti rozpušťa v marazme účelovej „demytologizácie“ a rigorózne liberalizovanej historickej pamäti. Namiesto toho, aby kultúrna pamäť národa tvorila zdroj výkladu jednoty, kontinua a tradície, pod rúskom tzv. objektívnej reinterpretácie tvoríme nové mýty, a tak pomocou ďalších poloprávd deformujeme identitu spoločnosti a relativizujeme tradičné hodnoty a princípy historickej a kultúrnej pamäti národa. Možnože pre dnešného pozorovateľa sú takéto interpretácie príťažlivé, keď sa prvoplánovo a často bez hlbšieho poznania kultúrno-historického vývinového kontextu „reinterpretuje“ (demytologizuje) historický a kultúrny časopriestor, v ktorom sa formovala naša národná identita a kultúrne vedomie.

Ako sa stavia dnešná veda o kultúre práve k takémuto forsírovaniu povrchnosti vnímania aktuálnych dejov bez kontinuálneho a komplexného diachrónno-synchronného poznania nášho jazyka a kultúry?

Signály zamerané na liberalizáciu duchovného odkazu tradičnej európskej kultúry je potrebné intenzívne a systematicky eliminovať prostredníctvom komplexného výskumu národných kultúr v širšom európskom kontexte, najmä vzťahov jednotlivých národných kultúr, v rámci ktorých synergicky pôsobia všetky zložky kultúry (jazyk, literatúra, dejiny, folklór). V rámci takto koncipovaného výskumu nemožno v kontexte globalizovaného poznávania obchádzať tradičnú kontinuálnu národnú identitu. V kontexte takýchto výskumov je prirodzené, že interdisciplinárny model skúmania národnej kultúry a jej vzťahov v rámci širších slovanských a neslovanských súvislostí možno uskutočniť iba prostredníctvom syntézy poznatkov, ako prienik výsledkov výskumu vedných disciplín z oblasti jazykovedy, literárnej vedy, historiografie s archeológiou, folkloristikou a etnografiou. Podstata národnej i kultúrnej identifikácie preto vychádza z potreby pomenovať skutočnosti, ktoré sú nevyhnutné pre synergický civilizačný rozvoj národných identít v integrovanom európskom priestore bez ohľadu na riziká vzniku multipolárneho sveta. Zachovanie európskych kultúrnych hodnôt je pritom podmienené zachovaním národných špecifik. Tradičná národná kultúra bola, je a bude hlavným zdrojom rozvoja európskej identity.

³ Baník, A. A.: O dialektickej podstate slovenského konfesionalizmu. Martin: Matica slovenská, 2000.

⁴ Letz, R.: Baníková Dialektická podstata slovenského konfesionalizmu. In Maťovčík, Augustín (ed.): Bibliografické štúdie. 35. Martin: Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2010, s. 130-146.

Úsilie o objektívne poznanie v súčinnosti viacerých vedných disciplín má vyjadrovať snahu o komplexný, interdisciplinárny výskum vzťahov, ktoré žiadna vedná disciplína nemôže obísť, ak, samozrejme, mieni prekročiť vlastný rámec objektivizovaného formalizmu. Princípy kultúrnej a národnej identity sú systémovou a teda štruktúrnou súčasťou metodiky skúmania i formovania poznatkov o skutočnosti a vychádzajú z komplexného, interdisciplinárneho a diachronno-synchronného diskurzu výskumu spoločnosti v synergii s vývinom jazyka, písomníctva, literatúry, kultúry, umenia, filozofie a pod. Riziko dominantnosti liberalizovaných kultúrnych diskurzov je však čoraz zreteľnejšie aj napriek tomu, že európsky kultúrny horizont stojí na pilieroch tradičných foriem kultúry a je založený na národných, jazykových i konfesionálnych princípoch, ktoré nevníma ako stereotypy, lebo tvoria integrálne zložky európskej identity, ktorá, pravda, nemôže prežiť bez zachovania jedinečnosti jazykov, národov i kultúr.⁵ V konečnom dôsledku tak nadväzujeme na našich predchodcov a podobne ako oni buď disponujeme, alebo nedisponujeme úsilím rozvíjať objektivizovaný a teda zhmotnený záujem o kultúru a o jej vzťahy či ich vnímanie práve v rámci interdisciplinárneho poznávania. Akou sme teda mericou zrna, z ktorého má vzísť nová úroda (porovnaj Jn 12,24)? Pravda, aká je úroda z tohto semena, veľmi záleží na mieste, kam zrno padne, kde sa uchyťí, či ho nezašľiapu cudzí, alebo nezdlávi kúkoľ (porovnaj Mt 13,3-9). Napriek tomu našou úlohou, ako píše sv. Augustín, nie je kúkoľ vytrhávať, ale ho identifikovať, spoznať ho. Lebo každý dobrý gazda (i vedec) nevytrhne kúkoľ pred žatvou, lebo zároveň s ním môže vytrhnúť aj pšeničné klasy. A keďže každý rozhoduje nielen sám za seba, ale aj o tom, akú úrodu prinesie spoločnosti, teda akým zrnom bude pre budúcu úrodu, musíme poznávať svoje dejiny, jazyk a kultúru v synergii, lebo iba spolu a každé zrno samostatne, tvoria zdroj identity celku.

Tak aj Slovensko a Slováci sú od nepamäti samostatnou i formujúcou a neoddeliteľnou súčasťou európskej kultúrnej identity.

Editori

⁵ Žeňuch, P.: Stav a perspektívy slovenskej slavistiky. Z dejín Slovenského komitétu slavistov a Slavistického ústavu Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied. In Žeňuch, P. (ed.): Slovenská slavistika včera a dnes. Kolektívna monografia. Bratislava: Slovenský komitét slavistov a slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2012, s. 9-56.